

Moj pogled na psihologiju

Stanislav Fajgelj

<https://www.stanef.in.rs/>

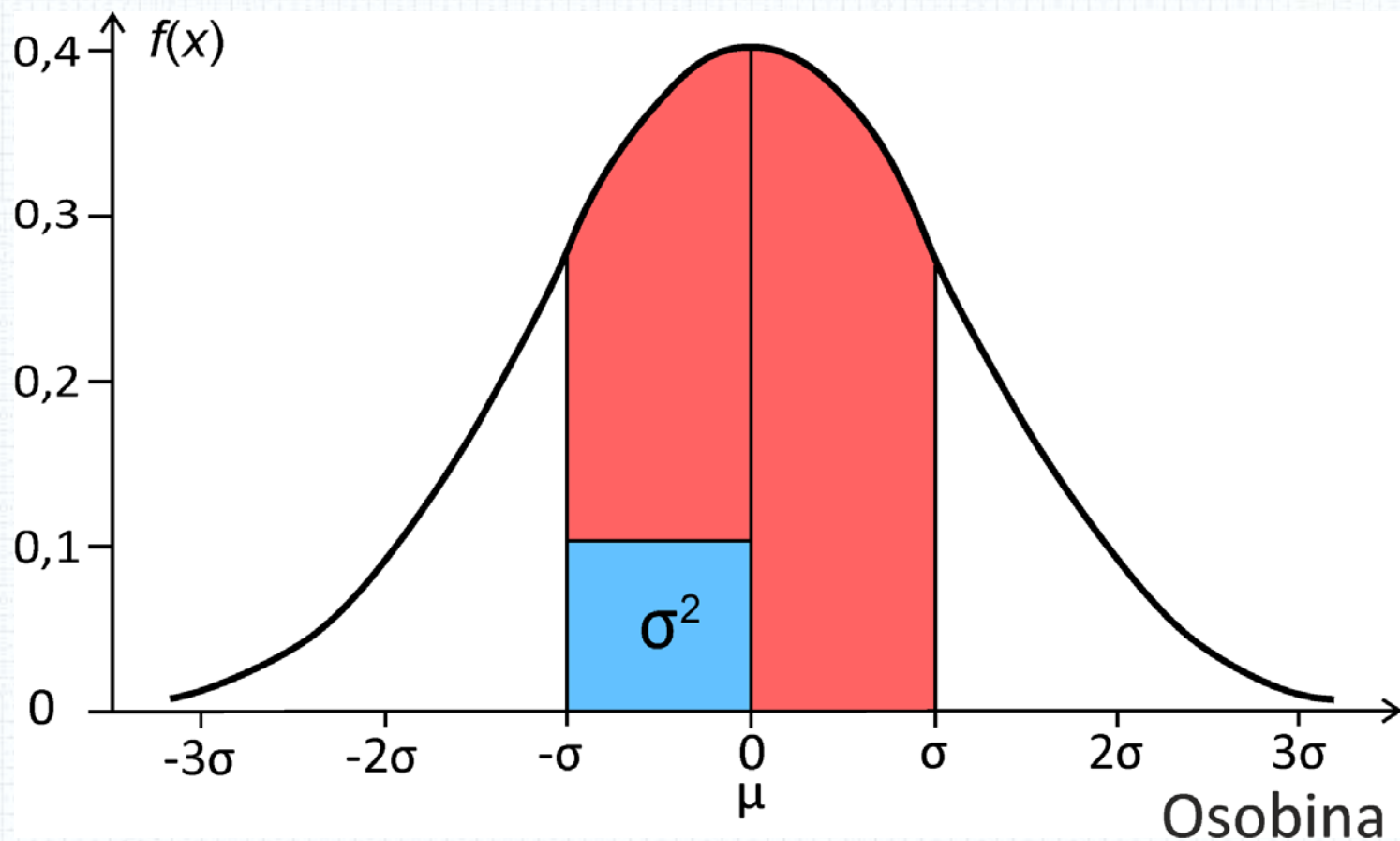
FLV – decembar 2024

Sadržaj

- Uvodni pojmovi
- Osnovni problem psihologije
- Polne razlike
- Glavna posledica niskog efekta
- Zašto smo nepredvidljivi
- Šta da se radi
- Razmišljaj!
- Druge teme
- Problem merenja i statistike
- Misticizam
- Č – Ž i Č – M
- Društveno biće i nasleđe
- Nauka i društvo
- Neobrađene teme

UVODNI POJMOVI

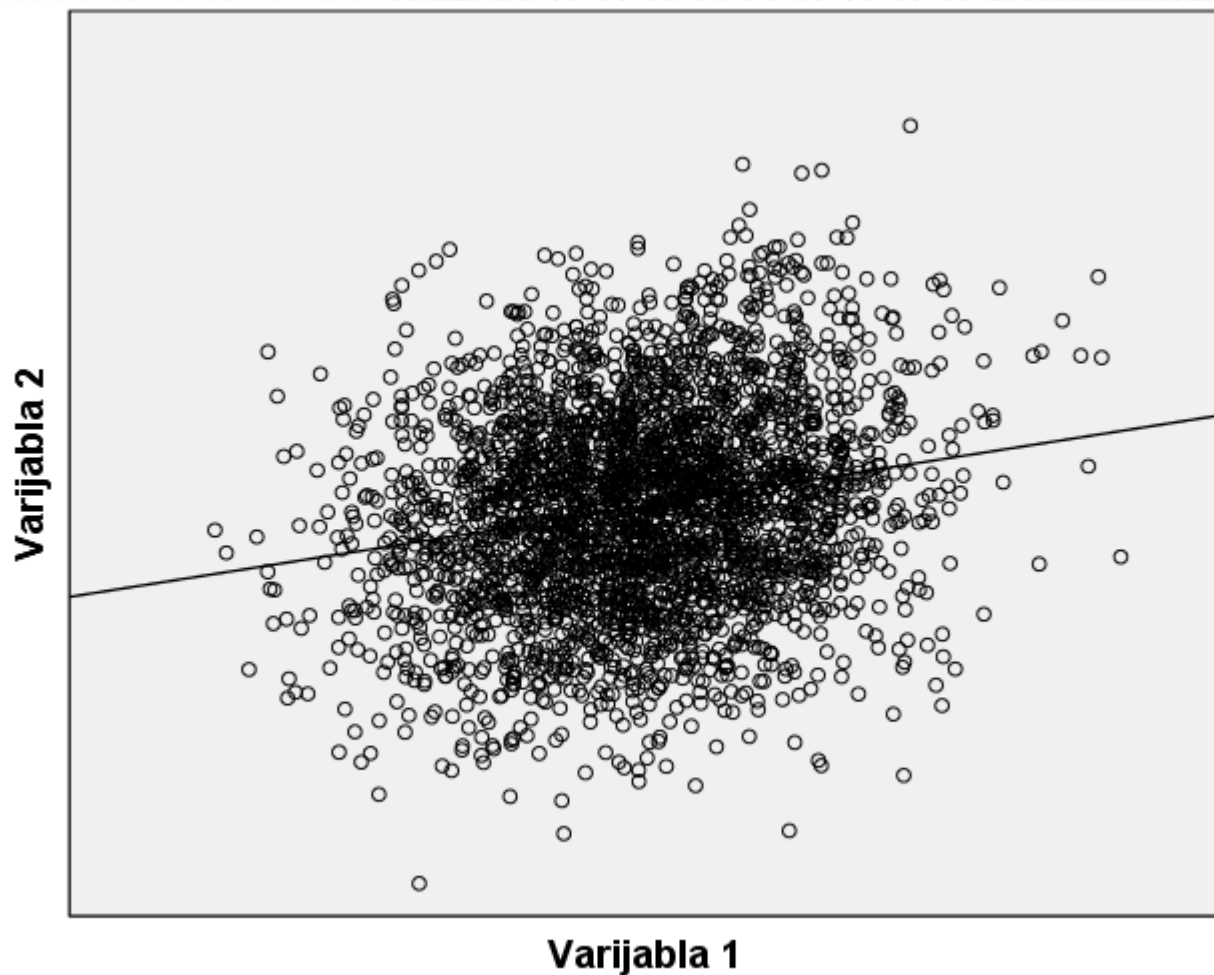
Varijansa

Varijansa je **površina** obojena plavim

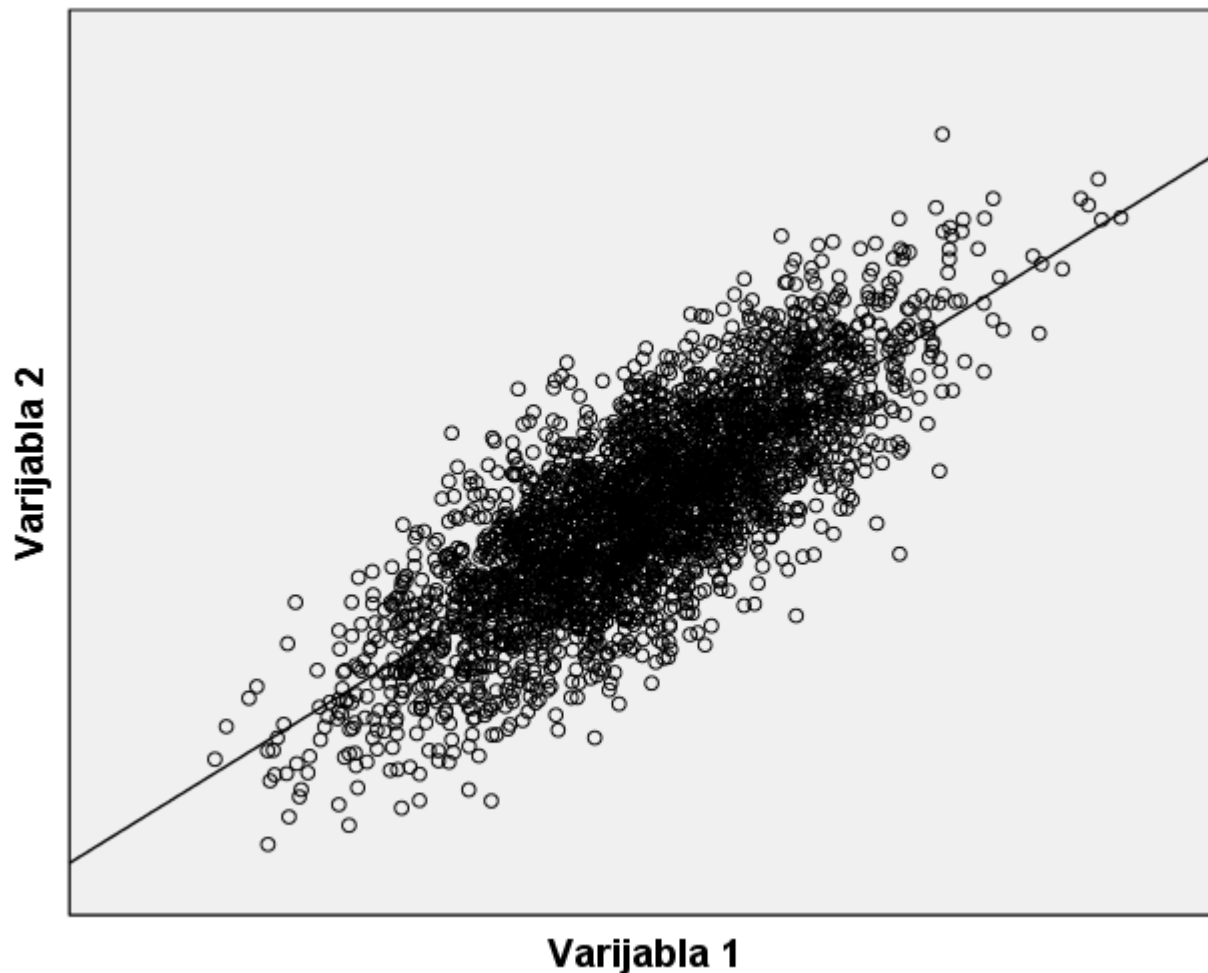
Korelacija i dijagram raspršenja

Mala
pozitivna
korelacija:
 $r = 0,2$

Korelacija i dijagram raspršenja

Visoka
pozitivna
korelacija:
 $r = 0,8$

Veličina efekta

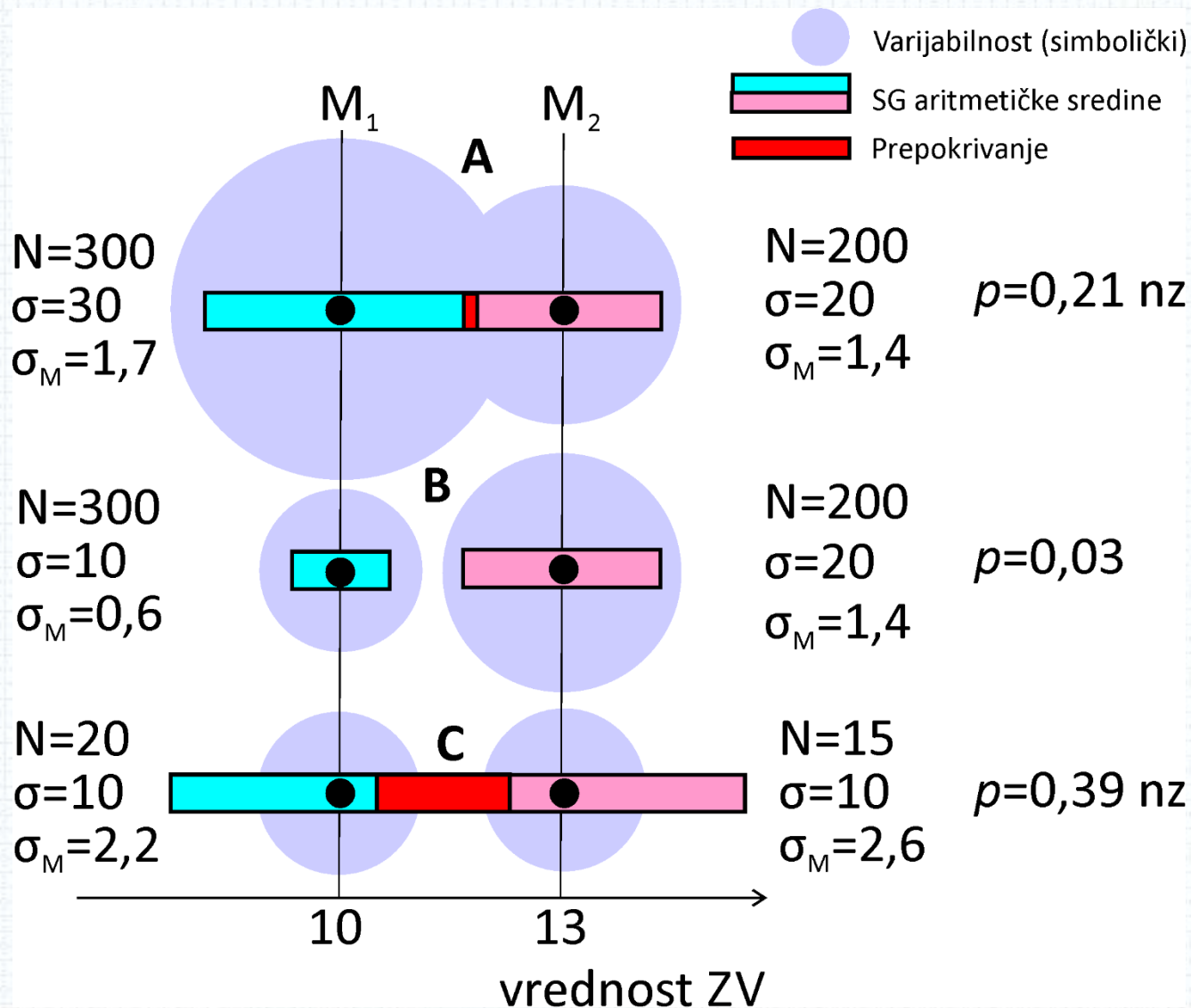
- Veličina efekta je **stepen** u kome je pojava prisutna u populaciji, odnosno stepen u kome je nulta hipoteza pogrešna
- Konkretnije, to je **stepen** uticaja nezavisne varijable na zavisnu
- Još konkretnije veličina **razlike** među grupama – obično se koristi d
- odnosno veličina **korelacije** među varijablama – obično se koristi r

Veličina efekta

Empirijska podela veličine efekta: na 25., 50. i 75. percentilu

Klasifikacija VE	d	r	r^2 (u %)
Nizak	$\geq 0,15$	$\geq 0,12$	1,4%
Srednji	$\geq 0,36$	$\geq 0,24$	5,8%
Visok	$\geq 0,65$	$\geq 0,41$	16,8%

Razlike aritmetičkih sredina

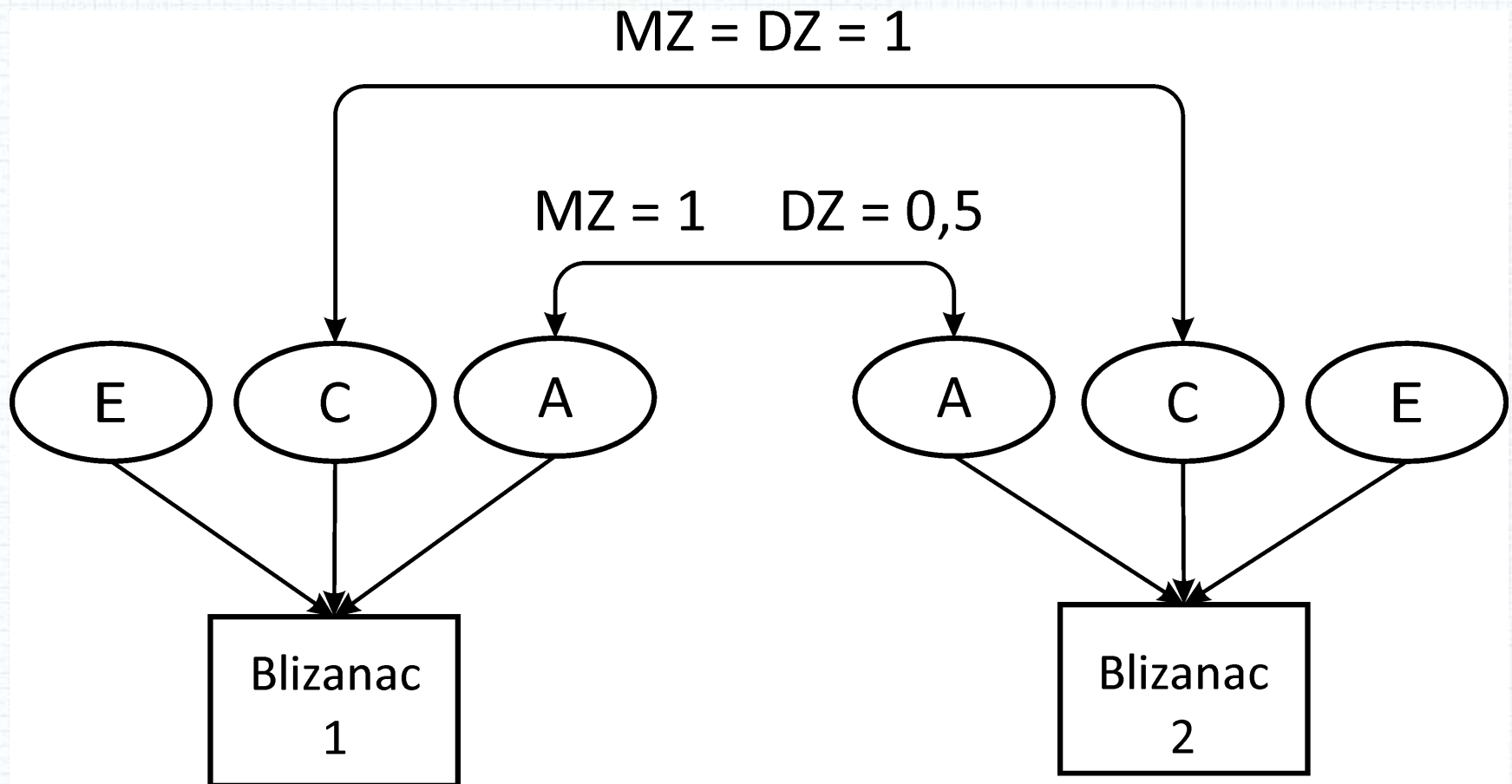
Koeficijent naslednosti h^2

- Bihejvioralno genetički model ACE
- tri osnovne komponente:
 - (aditivna) genetička varijansa σ_A^2 ,
 - deljena-zajednička (common) sredinska σ_C^2 i
 - nedeljena sredinska (environmental) varijansa i greške σ_E^2
 - pri čemu važi: $\sigma_A^2 + \sigma_C^2 + \sigma_E^2 = 1$
- Naslednost (heritabilnost) se izražava na razne načine, ali najjednostavniji je Holzingerov koeficijent $h^2 = \sigma_A^2$

Koeficijent naslednosti h^2

- Raspon mu je 0 – 1
- $h^2=0$ znači da osobina ne sadrži genetsku varijansu, nije nasledna, nego je u celosti stečena
- $h^2=1$ znači da je osobina u celosti nasleđena i da sredina na nju nema uticaja
- Na sledećem slajdu je prikazan bazični i uprošćeni model u psiholozima poznatoj terminologiji modeliranja strukturnim jednačinama (SEM)
- MZ korelacija kod monozigotnih, a DZ korelacija kod dizogitnih blizanaca
- Model pretpostavlja da su blizanci odgajani zajedno (deljena sredinska varijansa im je jednaka)

Dijagram puta osnovnog ACE modela

Koeficijent naslednosti

- On kaže koji deo individualnih razlika u populaciji potiče od genetskih razlika, a ne koji deo neke vaše osobine potiče od vaših gena, odnosno biva prenesen sa roditelja
- Ako je $h^2 = 0,8$ to znači da se 80% individualnih razlika u fenotipskoj osobini, na ispitanom uzorku, može pripisati genetskim razlikama individua
- Koeficijent h^2 ne govori **direktno** o tome šta je uzrok neke osobine: da li su to geni ili sredina

Neki važni termini

- **Nasledne**, hereditarne ili genetske (genske) osobine potiču iz genotipa; nasleđuju se putem gena
 - Neko može biti nosilac nekog gena, ali se on ne mora ispoljiti (u fenotipu), nego tek kod potomaka
- **Epigenetsko** jeste nasledno, ali nije gensko
- **Urođene** ili kongenitalne osobine su one sa kojima se rađamo
 - ili su nasledne (genetske ili epigenetske) ili su stečene intrauterino
- **Stečene** osobine se razvijaju post natalno, dejstvom iskustva (ponašanjem) i kasnijeg života (razvojem, bolestima, starenjem)

OSNOVNI PROBLEM PSIHOLOGIJE

Popularnost: zaslužena ili ne

- Psihologija, kao reč, kao pojam, kao zamišljena nauka i kao „svet ispod kože” prilično su popularni u javnosti
- Nažalost, kao stvarna, empirijska nauka i praksa pati od nekih ozbiljnih problema
- Svi znamo nabrojati neke važne razloge za naše probleme, npr.:
 - Psihička svojstva se „ne vide”,
 - u psihologiji, mozak bi trebao da izučava sam sebe, nešto kao introspekcija mozga... itd.

Popularnost: zaslužena ili ne

- Ukratko, teško nauci koja ima takve probleme
- Na nesreću, mnoge nauke se bave pojavama koje naša čula „ne vide“, a „introspekcija mozga“ je prisutna i u drugim naukama
- Štaviše, tipično za nauku je da se bavi stvarima koje se ne vide
- Neki uspevaju bolje da se s time nose, a neki lošije

Srodne nauke

- Neke nauke su srodne psihologiji po tome što izučavaju pojave koje se „ne vide”
 - Fizika, posebno atomska
 - Hemija
 - Astronomija
 - Molekularna biologija...
- Poznato je da se te nauke dobro nose sa tim problemom proučavajući *vidljive* posledice *nevidljivih* pojava i osobina

Srodne nauke

- Neke druge nauke, barem jednim svojim delom, vrše „introspekciju mozga”
- Kao i prethodne, te nauke se snalaze proučavajući ponašanje, odnosno rezultate aktivnosti mozga
 - Pedagogija
 - Etnologija
 - Psihijatrija, kriminologija, defektologija, kineziologija
 - Teorija evolucije, psihobiologija
 - Sociologija, komunikologija, pravo (uporedno), menadžment
 - Humanističke nauke, istorija, lingvistika...

Da li ih stvarno ne vidimo

- Uglavnom da, psihičke osobine se ne vide
- Međutim, došlo je do neslućenog razvoja, naučnog i tehnološkog, koji omogućava da zavirimo u lobanju
- Genetska istraživanja, mada još uvek u pvoju, postižu da *nedostajuća naslednost* bude sve manja
 - Svakim danom se otkriva sve više gena (polimorfizama) koji su odgovorni za psihičke osobine

Da li ih stvarno ne vidimo

- Metode snimanje mozga su nam omogućile da, recimo, formiramo funkcionalne mape mozga
- Tomografske metode, elektronske tetovaže za EEG snimanje koje se kombinuju sa VI zbog velikog broja podataka, dvofotonska mikroskopija koja ima vrhunsku prostornu rezoluciju, optogenetička mikroskopija, ubrizgavanja (injekcijom) bežičnih senzora itd...

Da li ih stvarno ne vidimo

- Ono što nam sada nedostaje su dobre teorije mentalnog funkcionisanja
 - Ako su upaljene te i te zone kore, to dovodi do tih i tih misli i osećanja, odnosno tog i tog ponašanja
 - Takve teorije se mogu empirijski proveravati
- Dakle, izgovor da nam je nauka slaba zato što ne vidimo osobine koje proučavamo, je sve slabiji izgovor

Ono što znamo: veličina efekta

- Postoji jedan konkretniji pokazatelj
- On je neka vrsta operacionalizacije dejstva nevidljivih psihičkih pojava i rezultata „introspekcije mozga”
- Opipljiv je i dobro ilustruje glavni problem psihologije
- To je **veličina efekta** (slajd [Veličina efekta](#))

Efekat naslednosti

- Bilo koju definiciju veličine efekta da usvojimo, psihologija stoji slabo – svi njeni efekti su niski
- Kao prvo, uzmimo stepen naslednosti (slajd Koeficijent naslednosti h^2)
- Psihičke osobine, okvirno, ne premašuju $h^2=0,50$, a mnoge su znatno ispod toga

Stepen naslednosti nekih osobina

Osobina	Heritabilnost
telesna visina	0,8
telesna težina	0,6
inteligencija (IQ)	0,5
školske ocene	0,4

Stepen naslednosti osobina ličnosti

Osobina	Heritabilnost
ekstraverzija	0,5–0,6
savesnost	0,5
saradljivost	0,3–0,5
neuroticizam	0,4–0,5
otvorenost	≈0,5
emocionalnost	0,4
aktivitet	>0,5
socijabilnost	0,4
impulsivnost	0,6

Stepen naslednosti osobina ličnosti

- Crte ličnosti imaju *umerenu* naslednu komponentu, okvirno 50%, a sredina učestvuje do 10% sa deljenom komponentom i ostatak sa nedeljenom

Stepen naslednosti stavova

Stav	Heritabilnost
namerni prekid trudnoće	0,54
vožnja na rolerkosteru	0,52
smrtna kazna za ubistvo	0,5
organizovana religija	0,45
bavljenje sportom	0,44
namerna eutanazija	0,44
kapitalizam	0,39
. . .	. . .
javno istupanje	0,2
kastracija kao kazna za seksualne zločine	0,17
glasna muzika	0,11
u svakom trenutku izgledati lepo	0,1
rešavanje ukrštenica	0,02

Stepen naslednosti empatije

- Nalazi su protivrečni i nestabilni jer nije jasno kako ćemo meriti empatiju niti znamo gene za empatiju
- Ipak, na osnovu blizanačkih studija mogla bi se usvojiti procena da je:
 - afektivna empatija nasledna 41-51% a
 - kognitivna 18-36% (plus 3-21% zajedničke sredinske varijanse, slajd Koeficijent naslednosti h^2)
 - Napomena: afektivna empatija je doživljavanje tuđih osećanja, a kognitivna razumevanje tuđih unutrašnjih stanja

Geni i ponašanje

- Najčešće je ispitivana povezanost sa ponašanjem gena za serotonergički i dopaminergički sistem i seksualnih gena
- Ispitivana je povezanost tih gena sa:
 - socijalnim (altruizam, empatija, liderstvo, popularnost),
 - reproduktivnim,
 - političkim i religioznim ponašanjem,
 - roditeljstvom,
 - životnim odlukama, muzikom, kucanjem SMS-a...
- Teško se snaći, rezultati su različiti i nestabilni, ali uglavnom se dobija naslednost ponašanja manja od 50%

Neki primeri korelacija

- Korelacija (slajd [Korelacija i dijagram raspršenja](#)) između telesne visine i težine je oko 0,60
- između telesne visine i inteligencije je 0,1 – 0,2
- između dužine leve i desne ruke 0,98
- između IQ-a i broja dece u porodici orijentacije –0,20 itd.

Naslednost i trajnost temperamenta

- koeficijenti naslednosti temperamenta su utvrđeni u rasponu od 0,2 do 0,6
- Deljena sredinska varijansa je uvek bila oko nule, što znači da je ostatak varijanse pripadao nedeljenoj sredinskoj varijansi (40–80%)
- Stabilnost temperamenta: procena je da se 20% temperamenta studenta može tačno proceniti na osnovu njegovog dečjeg temperamenta

Pouzdanost i validnost testova

- Koliko naši merni instrumenti (čitaj testovi) uopšte dobro mere?
 - Da podsetimo: po klasičnoj testnoj teoriji pouzdanost i valjanost su ključna merna svojstva
- Što se tiče pouzdanosti, 80% koeficijenata pouzdanosti spada u opseg 0,70–0,94, sa prosečnom vrednošću od 0,8
- To se može interpretirati kao da su testovi imali 80% prave varijanse (slajd [Varijansa](#)), ili da dele 64% varijanse sa njima paralelnim indikatorima
 - Znači, na osnovu jednog testa možemo predvideti rezultate na drugom identičnom testu sa 64% uspešnosti

Pouzdanost i validnost testova

- Što se tiče valjanosti, na sledećim slajdovima ću prikazati tzv. prediktivnu validnost
- Ukratko: ona je 0,1 do 0,6 u vrednostima koeficijenta korelacije, odnosno 1–36% u vrednostima objašnjene varijanse (slajdovi Varijansa i Veličina efekta)
 - Znači, uspešnost naših testova u predviđanju ponašanja je 1–36%

Pouzdanost i validnost testova

- Testovi inteligencije objašnjavaju između 6 i 34% varijanse uspeha na poslu
- Testovi sposobnosti su generalno najbolji prediktori uspeha u školi, ali ne više od 16–36%
- Kod testova podobnosti je prediktivnost za uspeh na poslu oko 7%
- Uspešnost testova ličnosti u profesionalnoj selekciji takođe nije visoka, okvirno 1–16% (assessment centri <16%, intervjui <16%)
- Neuropsihološki testovi jednako dobro ili bolje od psihometrijskih predviđaju školski uspeh; 12%, a uspeh u poslu 18 do 32%

Pouzdanost i validnost testova

- Klinički testovi, poput MMPI i Rorschacha, imaju dijagnostičku uspešnost od oko 9%, s tim što neke skale i dijagnoze imaju bolju uspešnost
- Sve u svemu, klinički testovi su u rangu testova ličnosti što se tiče prediktivne validnosti

Efikasnost psihoterapije

- Postoji uverenje da je veličina efekta efikasnosti psihoterapije 0,8 (apsolutna efikasnost)
- To je ekvivalentno korelaciji tretmana i uspešnosti od 0,37, pa se kvadriranjem može dobiti da se 14% varijanse stanja posle terapije (poboljšanja) može objasniti dejstvom tretmana

Efikasnost psihoterapije

- Ili, prosečan pacijent koji je primio psihoterapiju ima nalaze koji su bolji od 79% onih koji nisu primili terapiju
- Takođe, od tri nova pacijenta, jedan će imati poboljšanje, a dva neće
 - Napomena: prosečne veličine efekta efikasnosti u medicini i psihijatriji su 0,45 i 0,49
 - Na primer, ako poverujemo ovim nalazima meta-analiza, *a teško je poverovati*, psihoterapija je uspešnija od β -blokatora, vakcina protiv gripa, kortikosteroida, većine kardioloških intervencija, ponekih antibiotika itd.

Veličine efekta – rezime

- Teško je u psihologiji pronaći razliku između grupa ljudi po psihološkim varijablama (dobrih-loših, uspešnih-neuspešnih, konzervativnih-liberalnih itd.) veću od 1/2 standardne devijacije ($d = 0,5$)
- Takođe, teško je dobiti korelaciju između psiholoških varijabli i stvarnog sveta (ponašanja), pa čak i unutar psiholoških varijabli veću od $|0,3|$
- Psihološke osobine retko učestvuju u drugim osobinama i ponašanjima sa više od 9%
- Neki tih 9% nazivaju **barijerom**

Šta znači barijera 9%

- Barijera ne znači da će psiholog, na osnovu svojih testova, intervju a i drugih tehnika moći „pogoditi” samo 9% vaše budućnosti
- To znači da je korelacija psiholoških procjena i ponašanja populacije $r \approx 0,3$
- Još preciznije, skorovi ψ testova objašnjavaju 9% ponašanja
 - Kod nekoga će razlika skora na testu i uspjeha u školi biti nulta (potpuno tačno predviđanje), ali će kod drugoga biti velika (netačno), ili čak negativna (suprotno predviđanje)
 - No, *en masse*, u 9% slučajeva će ψ procjena biti tačna

Veličine efekta – rezime

- Takođe, naši testovi su ograničeno pouzdani i valjani
- Postoje neki izuzeci
 - IQ predviđa uspeh u školi i položaj u zanimanju sa oko 25% uspešnosti (u proseku), bolje od bilo kojeg drugog prediktora
 - No, čak i ovde sledi da 75% varijanse uspeha u školi i zanimanju ne zavisi od IQ-a
 - Drugo, testovi sposobnosti i testovi znanja su često ista vrsta testova i prirodno je da koreliraju

Veličine efekta – rezime

- I konačno:
- Treba uzeti u obzir nisku saglasnost ponašanja ispitanika u različitim situacijama
- Ona takođe nije visoka, tipično oko 0,20
- „Pouzdanost ponašanja” ljudi je vrlo niska, niža od psiholoških testova, pa je prirodno ako koeficijenti validnosti testova nisu viši

POLNE RAZLIKE

M-Ž razlike

- Zdrav razum nalaže da ako se po nekoj osobini M i Ž mnogo razlikuju, ona je verovatno pretežno urođena (jer je pol urođen)
- Sledi pregled nekih velikih i malih polnih razlika
- Kao prvo:
- Oko 8 milijardi koliko nas trenutno ima, svakoga je rodila žena, a nikoga muškarac

Velike M – Ž razlike

- Preko 90% dela fizičkog nasilja vrše muškarci, a i najčešće su žrtve, posebno ubistva (75%)
 - U oko 65% ubistava muškarac ubija muškarca, 25% ubistava je M/Ž (prvenstveno zbog ljubomore), 8% je Ž/M i 2% Ž/Ž
- Postoje velike razlike u stopi namernog ubistva, od zemlje do zemlje, od vremena do vremena (od <1 do >80 na 100.000)
- Globalno stopa namernog ubistva je <10 (0,01%)

Velike M – Ž razlike

- Ž čine svega 10% zatvorske populacije
- Sindrom mladog muškarca: kad izlaze na reproduktivnu pozornicu, mladi muškarci naglo postaju žrtve ubistva, čak šest puta češće nego žene istog uzrasta, pri čemu su ubice drugi mladi muškarci
 - Ovaj muški „unutarpolni rat” je jedan od mogućih razloga zašto muškarci žive sedam godina kraće od žena

Velike M – Ž razlike

- U svetu se ubije 0,8–1 milion stanovnika godišnje, dakle 8–15 osoba na 100.000 stanovnika (stopa samoubistva)
- Stopa značajno raste sa starošću, a muškarci se ubijaju 2–3,5 puta češće od žena
- Tentamena ima neuporedivo više, a pri tome su kod Ž tri puta češći
 - U Srbiji se godišnje ubije oko 1000 osoba (stopa 14), sa tendencijom opadanja u zadnjih 10 godina, pri čemu Vojvodina ima dosledno višu stopu. Uzgred, umrlih zbog ubistva ima ≈2800.
- Slepilo za boje je nekoliko puta češće kod M
- Žene dva puta češće oboljevaju od depresije (M 2-3%, Ž 5-9%, adolescenti 18–35%), češće im se ponavlja i na stres češće reaguju depresijom
- Autizam je nekoliko puta češći kod muškaraca
- Prevalencija ADHD-a je nekoliko puta veća kod M

Male M – Ž razlike

- Razlike u seksualnom i reproduktivnom ponašanju postoje, ali su izložene ideološkim pristupima, pa variraju, menjaju se i nalazi su nestabilni
- Žene imaju viši neuroticizam i anksioznost mereno testovima, posebno u mladosti
- Mladi muškarci imaju ubedljivo viši skor na psihoticizmu od žena, ali im sa godinama on opada

Male M – Ž razlike

- Ž bolje podnose deprivaciju spavanja, M češće imaju noćnu apneju, M se manje sećaju snova i sadržaja snova, kod M je veća naslednost sreće, M reaguju sa „napadni ili pobegni” a Ž sa „posveti se i zbliži”, Ž se goje znatno više...
- Da li žene bolje prepoznaju emocije i da li bolje prepoznaju laganje: donekle, ali razlike nisu velike i variraju
- Da li su zadovoljnije životom: razlike su male i variraju
- Ž ostvaruju malo, ali značajno bolji rezultat u kognitivnoj i samoizveštenoj empatiji

Male M – Ž razlike

- Što se tiče polnih razlika u g faktoru, one nisu značajne u mladosti
- M imaju veći mozak (za 8–13%, oko 150 g ili 180 cm³), a korelacija veličine mozga i IQ-a je 0,4
- razlika u IQ verovatno postoji, ali kod *odraslih*, gde muškarci imaju prednost od 3–5 IQ jedinica

Male M – Ž razlike

- U domenu vrlo visokih IQ-a ima mnogo više muškaraca
- Npr., među 10.000 slučajno odabranih ljudi, IQ veći od 160 imalo je 5 žena i 55 muškaraca
- Sličan nesrazmer je pronađen i kod vrlo niskih IQ-a
- PISA pokazuje da su među najboljim i najgorim učenicima većinom dečaci, a devojčice se većinom drže sredine
- U vizuelno-spacijalnim sposobnostima su muškarci bolji za skoro čitavu standardnu devijaciju, a u verbalnim sposobnostima su žene bolje, posebno na mlađim uzrastima

Male M – Ž razlike

- Prevalencija DPL-a je otprilike 3% kod M i 1% Ž, u opštoj populaciji
- Generalno, žene se češće žale na psihičke tegobe (penis zavist?)
- Više pate od depresije, anksioznog i somatoformnog poremećaja, poremećaja ishrane, češće pokušavaju samoubistvo i generalno imaju više poremećaja internalizirajućeg tipa

Male M – Ž razlike

- M češće pate od bolesti zavisnosti, nasilniji su i impulsivniji, imaju više traumatičnih iskustava (ali ređe razvijaju PTSP) i generalno imaju više poremećaja eksternalizirajućeg tipa
- Takođe, kod muškaraca se češće otkrivaju blaži oblici mentalne retardacije
- Sve veći broj nalaza pokazuje da epizodička memorija kod žena bolje funkcioniše, nezavisno od starosti

GLAVNA POSLEDICA NISKOG EFEKTA

Glavna posledica niskog efekta

- **Slabo predviđamo ponašanje pojedinca**
- Navedene veličine efekta „prospektivno” su dovoljne za predviđanje u „grupnom” kontekstu
- To su „verovatnosni zakoni”: znamo kakvi teže da budu ljudi slični našem ispitaniku: po ponašanju, po osobinama ličnosti, po inteligenciji ili bilo čemu
- Taj način predviđanja ponašanja pojedinca, na osnovu osobina klase kojoj pripada, naziva se *nomotetski*

Glavna posledica niskog efekta

- Kad pojedinac izvrši neki akt, možemo analizirati i razumeti zašto ga je izvršio
- To je zaključivanje *post festum*
- Naš pojedinac je mogao postupiti i drukčije, ili će drugom prilikom postupiti drukčije
- Razumevanje nečijeg postupka nije čvrst osnov za predviđanje budućeg ponašanja, ni njegovog ni ponašanja drugih ljudi

Glavna posledica niskog efekta

- *Naša dejstva i intervencije mogu biti uspešni u onolikoj meri u kojoj možemo predviđati*
- Zbog niskih efekata, psihološke intervencije, kad se odnose na pojedinca, a u cilju otklanjanja njegovih problema i povećanja blagostanja – ograničene su

ZAŠTO SMO NEPREDVIDLJIVI

Zbog čega su efekti niski

- Zašto smo tako nepredvidivi?
- Mislim da danas možemo reći sledeće:

Razlog za nepredvidljivost (varijabilnost) našeg ponašanja leži u **prefrontalnim režnjevima kore** našeg mozga (PFK)

Zbog čega su efekti niski

- PFK je „organ za prilagođavanje u pokušaju”
- On je zadnja reč evolucije u domenu adaptacije
- U PFK-u se integrišu sve informacije dostupne mozgu: misli, osećanja, motivi, percepcija i memorija, a sa ciljem svesnog planiranja, upravljanja i kontrole ponašanja
- Zašto „u pokušaju”? Zato što ne znamo da li je PFK univerzalno najbolji mogući organ za prilagođavanje.
 - Jesmo li zadnja stepenica na evolucionom stablu

Zbog čega su efekti niski

- Zbog PFK-a, promena jednog detalja u nama ili sredini je dovoljna da se naše ponašanje promeni i da odgovorimo nekad ovako, nekad onako
- Naše ponašanje je manje zavisno od instinkata, a više od kognicije (ma kakva ona bila)
 - Npr., kod nas je mozak najvažniji seksualni organ
- Naše ponašanje i naše osobine su eklektične, ne samo na grupnom nivou, nego i na personalnom
- To je tako i ne može se od toga pobeći

Zbog čega su efekti niski

- Na molekularno-biološkom nivou razvijen je sličan izvor varijabilnosti – *mejoza*, koja se brine za to da deca izvuku najviše varijabiliteta od svojih roditelja

Da li je prediktivna barijera štetna

- Verovatno, upravo suprotno
- Ono što psihologija naziva nepredvidljivost, evolucija kaže **prilagodljivost**
- Ono što psiholozi ometa plemenita naučna i pomagačka pregnuća, „barijera 9%“,
 - Osim psihoterapeuta koji smatraju da su lestvicu podigli na 14%
- čoveka brani od noxi svake vrste
- Barijeru ne prelaze ni dobre ni loše stvari, ni kletve ni molitve, ni traume ni uspesi, ni popustljivo ni strogo vaspitanje...

Da li je prediktivna barijera štetna

- Mi se oporavimo, utešimo, razveselimo, odrastemo, nađemo smisao i nakon velikih nevolja... loše stvari koje nam se dese imaju ograničen efekt na našu budućnost
- To je naš način prilagođavanja – generalno vrlo uspešan
- Važnu ulogu u tome igra naš moćni PFK koji stalno iznova formira takvu kognitivnu interpretaciju prošlosti, sadašnjosti i budućnosti da bude pozitivna i da podržava naš optimizam: veru u budućnost oko koje se vredi potruditi
 - Nažalost, ne kod svih i ne uvek jer je nemoguće

Da li je prediktivna barijera štetna

- Ispostavlja se da je takve prilagodljive organizme teško proučavati
- I teško je krojiti intervencije i akcije pomoći

ŠTA DA SE RADI?

Nije sve izgubljeno, naprotiv

- Kao prvo, nomotetski pristup **osigurava psihologiji društveno opravdanje**
- Psihologija kroz
 - profesionalnu selekciju i orijentaciju,
 - psihodijagnostiku,
 - obrazovno testiranje,
 - ispitivanje javnog mnjenja u cilju legitimizacije društvenih akcija,
 - savetovanje i sl.
- ima korisnu društvenu funkciju smanjujući rizik pogrešnih odluka – globalno

Nije sve izgubljeno, naprotiv

- To nije sve
- Gledano *idiografski*, psihologija može biti najbolja šansa mnogim pojedincima, naravno znajući i poštujući „barijeru 9%“ ([slajd](#))
- Konačno, ali ne i na poslednjem mestu, psihologija uspeva da pomogne sama sebi proverom postojećih i stvaranjem novih teorija

Šta protiv slabog predviđanja?

- Unaprediti teoriju
- Poštovati metodologiju istraživanja
- Razmišljati!
- . . .

Teorijom protiv niskih efekata

- Jedna velika grupa psiholoških teorija su psihometrijske i statističke
- One imaju duh „odozdo-na-gore“, odnosno, načelno su induktivne
- To su teorije bazirane na *diferencijalnom* pristupu psihologiji, odnosno na analizi individualnih razlika
- One tipično rezultiraju testovima osobina na koje se odnose – podrazumeva se da će biti merene
- Najviše ih ima u domenu inteligencije i ličnosti – teoriji crta

Teorijom protiv niskih efekata

- Upravo iz te grupe teorija potiče pojam veličine efekta
- Neki psiholozi im zameraju da su deskriptivne i da zato slabo predviđaju, jer ne znaju izvore i uzroke ponašanja
- Zato je psihologija varirala pristupe i stvarala drugačije teorije o tome šta su psihološki konstrukti (da ih objasni), kako nastaju i kako se mere

Teorijom protiv niskih efekata

- Druga važna grupa su kauzalne teorije, koje na ponašanje gledaju kao na posledicu nekih ličnih, bioloških, sredinskih i drugih uzroka
- Mogli bismo ih nazvati odozgo-na-dole i deduktivnim
- Freudova psihoanaliza je dobar primer
- On je izgradio teorijski sistem ličnosti, u koga onda treba uklopiti konkretna ponašanja

Teorijom protiv niskih efekata

- Zamislimo čoveka koji uvek povlađuje šefovima, a kinji one koji su ispod njega, koji ima jake negativne predrasude prema manjinama i vrlo je krut i konvencionalan
- Psihoanalitičar će reći da su njegove osobine i ponašanje posledica nasilnog suzbijanja Edipovog kompleksa od strane roditelja
 - Razgovaraće sa čovekom i tragaće za situacijama iz njegovog detinjstva, da li oca pamti kao preteću figuru, da li ima snove koji sadrže strah od kastracije...
 - Ako je to prisutno, psihoanalitičar će zaključiti da je čovek autoritaran

Teorijom protiv niskih efekata

- Psiholog ličnosti će prikupljati različite indikatore autoritarnosti, faktorski ih analizirati i uvrstiti kao stavke u test koji će zadati uzorku ispitanika
 - Proveriće metrijska svojstva tog testa
 - Ako je test dobar i ako naš ispitanik na njemu dobije visok skor, psiholog će zaključiti da ima visoku autoritarnost
- Evolucionari psiholozi će sprovesti blizanačku i porodičnu studiju i ako utvrde da su ta ponašanja nasledna, reći će da ih je čovek nasledio od roditelja
- Bihejvioristički orijentisani psiholozi će smatrati da je taj čovek prošao socijalno učenje i zato se tako ponaša...

Teorijom protiv niskih efekata

- Freudov kauzalni pristup se čini veoma komforan; porazgovarate, utvrdite simptome i ako ih ima, date dijagnozu
- Nažalost, takav pristup, kada je podvrgnut empirijskoj proverbi, nije imao veće efekte od ostalih pristupa
- Nije potvrđena ni veća efikasnost slavne psihoanalitičke psihoterapije, a pri tome je zahtevnija i dugotrajnija od ostalih

Teorijom protiv niskih efekata

- Primer sa osobinom autoritarnosti možda ne ukazuje na to (nisam se setio boljeg), no mi znamo da su neke teorije bolje u predviđanju nekih ponašanja od drugih teorija i drugih ponašanja
 - Npr. ako sistem kažnjavanja uspešno otklanja neko neželjeno ponašanje, korišćićemo bihejviorizam
- Razvoj „pravih“ teorijskih pristupa je glavno oruđe kojim psihologija može popraviti veličine efekta

Metodologijom protiv niskih efekata

- Psiholozi su svesni niskih efekata nevidljivih psihičkih osobina koje izučavaju i pokušavaju da ih povećaju
- Jedna od udarnih strategija je stroga metodologija
- Za psihologiju je karakteristično da se mnogo bavi sama sobom, tj. metodologijom, teorijom mjerenja, statistikom, psihometrijom i uopšte disciplinom istraživanja i zaključivanja
- Setimo se dve „mantre“ koje cirkulišu: metodološki perfekcionizam i metodološki korektna radoznalost

Pravilnom upotrebom protiv niskih efekata

- Nije svejedno kako se psihologija primenjuje u praksi
- Od presudne važnosti može biti izbor odgovarajuće teorije i metodologije za rešavanje konkretnih pitanja
- Takođe, izbor mernih instrumenata i tehnika...
- I pre svega, dobrim i celoživotnim obrazovanjem psihologa

RAZMIŠLJAJ!

***INTELEKTUALNA KLIMA NA
PSIHOLOGIJI***

Opšta klima u struci i nauci

- Za svaku profesiju su važni kadrovi
- Oni se stvaraju na fakultetima, a održavaju pomoću profesionalne organizacije i podrške
- U tom smislu, psihologija za brucoša počinje već na prvoj godini
- Te „ab ovo“ temelje student konzumira tokom celog studija, pa i kasnije u profesionalnom životu
- Nauka je društvena delatnost, a profesija pogotovo, pa se u tom smislu psihologija nalazi „na vetrometini“
- Uveren sam da će nauka i profesija psihologije biti onoliko korisna koliko uspe da sledi i razvija izvorne principe

Od ab ovo do in medias res

- Psihologija je od Fechnera, Wundta, Jamesa, Ebbinghausa i dr. krenula putem empirijske nauke
 - Oni su nastojali da opovrgnu Kanta: psihologija ne može biti racionalna i ne može biti empirijska
- Na tom kredu osnivača temelje se i današnji nastavni planovi i programi nekoliko hiljada odeljenja za psihologiju u svetu
- Drugi pristupi „psihologiji“ čoveka, poput umetničkog, teološkog i mističnog, svakome su na raspolaganju, ali da biste postali istraživač ili profesionalac u psihologiji morate dobiti diplomu odeljenja za psihologiju
- Nota bene, nema drugog mesta gde se o psihi zdravih ljudi može naučiti više nego na studijama psihologije

O psihodinamskoj psihologiji

- Što se tiče psihodinamske psihologije i psihoanalize, postoji zazor mnogih naučnih psihologa prema njoj
- Neopovrgljiva je, „ono što je kod Frojda tačno nije novo, a što je novo to nije tačno“, učinila je psihologiju popularnom, ali na pogrešan način, donela je psihologiji više štete no koristi itd.
- Ona jeste, na prvi pogled, dijametralno suprotna empirijskoj, kvantitativnoj psihologiji, ali prema njoj nemam negativan stav

O psihodinamskoj psihologiji

- Freud je bio naučnik
- Psihoanaliza možda jeste ostavila više traga van psihologije nego u samoj psihijatriji i psihologiji, ali zašto bi se psiholozi odrekli tog velikog teorijskog sistema
- Postoje mogućnosti da se operacionalizuju i kvantifikuju psihoanalitički konstrukti, njen eksplanatorni potencijal je i dalje velik ili se njena objašnjenja mogu koristiti za komparaciju (npr. penis zavist kao izvor psihičkih tegoba kod Ž)

INTELEKTUALNA KLIMA NA PSIHOLOGIJI

Moja iskustva

- Kad sam upisao psihologiju susreo sam se sa intelektualnim elitizmom, diskusijama i debatama, mentalno stimulativnim predavanjima i razmišljanjem o naučnoj psihologiji
- O tome su govorili nastavnici, o tome smo govorili mi studenti, o tome su govorile kolege drugih profesija, o tome je govorila stroga selekcija na prijemnom, gradivo koje smo učili, način na koji je predavano...
- Meni je odgovaralo to što su predavanja, recimo iz Opšte (posebno Bibijeve), bila filozofična i mentalno stimulativna
- Rekao bih da su takva predavanja i takvi predavači, poput Vojina Matića, preovladavali tokom cijelog studija

Moja iskustva

- Bio sam u dobroj prilici da procenim jer sam na psihologiju prešao sa mašinstva
- Način predavanja, vrsta gradiva, ponašanje studenata, odnos student-nastavnik i mnogo štošta drugo bilo je veoma različito
- Kasnije sam radio sa inženjerima, ekonomistima, lekarima, matematičarima, oficirima i drugim strukama u računskim centrima
- Mnogi od njih su fakultet zapamtili kao borbu profesora protiv studenata i obrnuto
- To na psihologiji, tada, nije bilo tako

Neka imena

- Čedomir Dragičević je odigrao važnu ulogu u mom životu izabravši me za demonstratora za statistiku
- Aleksandar Bukvić isto, za psihometriju
- Konstantin Momirović isto, kao mentor i dugogodišnji saradnik
- Predavale su mi i mnoge druge važne face tadašnje beogradske psihologije: Slavoljub Radonjić, Vojin Matić, Nikola Rot, Predrag Ognjenović, Ivan Ivić, dr. Milica Jojić, Nenad Havelka, Bora Kuzmanović, Ivan Štajnberger, Boško Popović, Lidija Vučić, Vera Smiljanić, Tomislav Tomeković...

Neka imena

- Bora Stevanović je bio u penziji kada sam ja upisao studij, isto kao i Baja Bajić, a Živorad Vasić je već bio umro
- Međutim, Stevanović je vodio projekt revizije Bine-Simonove skale u kome je nas nekoliko studenata intenzivno učestvovalo, ručno računajući mjerna svojstva stavki
- Kasnije sam sarađivao sa desetinama istraživača psihologa i ne-psihologa, obično u domenu metodologije, statistike i psihometrije

Neka imena

- Na primer, osim pomenutih, sarađivao sam sa:
- Ljubom Stojićem, Ružicom Rosandić, Milanom Milinkovićem – Mekom, Lidijom Vučić, Ignjatom Ignjatovićem, Dobrivojem Bibom Radovanovićem, Draganom Pantićem, Ljiljom Baćević, Radivojem Kvaščevim, Radojicom Bojanovićem, Miklošem Biroom, Ratkom Lisulovim, Nilom Kapor-Stanulović, Vesnom Pešić, Zoranom Slavujevićem i brojnim drugim

Neka imena

- Na predavanjima su nam gostovali John Horn, Daniel Katz, Dušan Makavejev, Leonid Šejka...
- Od starijih kolega živi su Bora Kuzmanović i Iva Ivić, a Ivić je profesionalno i naučno aktivan
- Kad sam ja upisao psihologiju, postojao je Sabor psihologa (danas kongres) i Kongres psihologa Jugoslavije
- U goste su nam došli studenti psihologije (sa profesorima) sa Vrije Universiteit iz Amsterdama, a sledeće godine, 1971., mi smo išli kod njih

Peripatetici i profesionalci

- O intelektualnoj klimi na i u psihologiji govorili su i drugi autori, recimo Paul Meehl i Edward Tolman
- To je možda bilo skromnije od slične klime u krugu kvantnih fizičara sa početka XX veka, ali je pomoglo da se psihologija utemelji i razvije kao samostalna empirijska nauka

Peripatetici i profesionalci

- Sećam se prof M. Guzine koja mi je odgovorila da smo mi samo štreberi, a da je njihova generacija bila elitna
- Možda. Na početku naučne discipline nužna je elita. Kasnije postaje nužna rutina, štrebanje, upornost, proveravanje, povezivanje niti...
- No, mislim da Haeckelova hipoteza mora važiti i ovde: ontogeneza je kratka rekapitulacija filogeneze:
 - student mora početi kao peripatetik da bi završio kao profesionalac
 - da bi mogao pomoći u primeni i razvoju naučne psihologije

Erudite i istraživači

- Kad danas gledam unazad, ondašnja „beogradska psihologija“ je bila blagonaklona prema filozofiranju, diskurzivnom pristupu i erudiciji
 - Npr. Bibi Radonjić nije bio istraživač, pa ni Boško Popović, a Žarko Korać je bio primjer erudite
 - No, Braca Ognjenović, koji je kasnije osnovao LEP i bavio se kognitivnom psihologijom, bio je primjer empirijskog eksperimentalnog istraživača
 - Naravno, Čeda Dragićević, Aca Bukvić, Rot, Havelka i drugi su bili psihometrijski istraživači
- Dakle, ne treba biti apodiktičan, ali taj diskurs je postojao

Rivalitet

- Postojao je rivalitet Beograda i Zagreba
- U to vrijeme, u ZG su se posebno njegovala eksperimentalna istraživanja, ali i psihometrijska
- Za BG se govorilo da je više klinički orijentisan, što podrazumijeva narativni (esejski) i spekulativan pristup
- ja lično nisam primjećivao klinička istraživanja u BG, ali jesam primjećivao pomenuti filozofsko-epistemološki pristup
- Na naučnim skupovima, prilično rijetkim, mi studenti smo iščekivali sučeljavanje stavova BG i ZG psihologa, no čini mi se da toga nije bilo mnogo

TEORIJA I PRAKSA

Moja psihologija

- Od početka sam na psihologiju gledao kao na nauku i samo kao nauku
- Psihološka praksa me zanimala samo kroz primenu nauke
- Nikad nisam radio kao psiholog
- I dan danas me privlači naučna psihologija: u smislu da saznam i da znam

Moja psihologija

- Ja se najvećma bavim kvantitativnom psihologijom
 - statistikom i psihometrijom
 - metodologijom istraživanja
 - programiranjem za statističke obrade...
- Nije popularno, nije prava psihologija, ali setimo se Sokratove definicije: **znanje je opravdano istinito uverenje**
- Čini mi se da sam pružio svoj mali doprinos našem zajedničkom preduzeću: da znanja budu opravdana

Psihologija kao nauka i praksa

- Velika je privilegija ako možete da se bavite naučnom psihologijom, jer psihologija najbolje izgleda na fakultetima i institutima
- Svaka primijenjena nauka izgleda kao siromašna rođaka prave nauke – praksa je ružna sjenka onoga što student uči na fakultetu
- Jedini kriterijum fundamentalne, teorijske ili bazične nauke je istina, dok je primjena te nauke stvar raznih kriterijuma: ideoloških, političkih, materijalnih, privatnih, religioznih...

Teorija i praksa

- Praktičari kažu: 1 mm u praksi je kao 1 km u teoriji
- Teoretičari se pozivaju na Lewina iz 1945.: „Ništa nije tako praktično kao dobra teorija”

DRUGE TEME

Još neke psihološke teme

- To su teme za koje mislim da će vam biti od interesa zato što su:
- aktuelne i provokativne
- važne
- ili ih treba sučeliti sa klišeima, mitovima i legendama i anegdotama

PROBLEM MJERENJA I STATISTIKE

Mjerenje i statistika

- Psihologiju sam zatekao u fazi promocije statističke značajnosti
- Sve se vrtjelo oko toga da li neki nalaz ima 1 ili 2 zvjezdice
- Bile su potrebne godine da bi se to utuvalo psiholozima u glavu
- Sad se godinama vodi kampanja da se TZNH ne koristi kao konačan kriterijum naučnog saznanja
- oba perioda su važna: prvi da se objektivizira nauka psihologije, a drugi da se napravi korak dalje

Mjerenje i statistika

- I dalje smo usredsređeni na statistiku i na Stevensove mjerne skale. Na problem mjerenja se **nedovoljno** obraća pažnja.
- Psihofizika više nije u modi i slabo se izučava, a i psihometrija kao da takođe izlazi iz fokusa i obuhvata samo teoriju testova, a ne i teoriju mjerenja
- Smatram da psihološko mjerenje **zaslužuje centralni metodološki status**, a statistika je tu tek alatka

Mjerenje i statistika

- Pri tome, ključna pitanja mjerenja mora riješiti nauka sama – ne može niko drugi
- K. Momirović se slagao sa time ali je u neformalnim komunikacijama išao korak dalje – nikakva definicija konstrukta nije smisljena ako se ne može opisati jezikom linearne algebra, npr.:

$$\begin{aligned} y &= b_1x_1 + b_2x_2 + \dots + b_mx_m + c + \varepsilon = \\ &= \mathbf{XB} + \mathbf{c} + \varepsilon \end{aligned}$$

Merenje i statistika

- Potrebna je **svest** psihologa da psihološki konstrukti moraju biti koncipirani kao kvantitativni, a zatim na neki razuman način provereni da li jesu kvantitativni
 - kroz studije validacije, npr. da li su studenti koji su dobro uradili prijemni ispit uspešni kao studenti
 - kroz širenje nomološke mreže, npr. kroz korelacije sa proverenim testovima, sa kvantitativnim varijablama...
 - kroz primenu odgovarajuće skrojenih statističkih i psihometrijskih postupaka: klasičnih ili inovativnih...

Merenje i statistika

- Generalno, ako nemamo eksperimentalan dokaz (a nemamo), provera kvantitativnosti, odnosno merljivosti psiholoških konstrukata mora biti sistematska, trajna i bazirana na teoriji konstrukta

Merenje i statistika

- Znamo iz iskustva da teorija konstrukta mora predviđati individualne razlike, tj. mora ponuditi taj kvantitativan aspekt, barem delimično
- Npr., Piaget smatra da period konkretnih operacija u kognitivnom razvoju deteta traje od 7 do 11. godine.
- Međutim, zašto neko dete počinje već u šestoj, a drugo tek u osmoj i zašto na nekom materijalu ranije, a na drugom kasnije, time se Piaget ne bavi
- Takođe, mnoge su knjige napisane o tome da li svi imamo Edipov kompleks, da li sa istim intenzitetom, ili je on samo patološki kvalitativno ispoljavanje duševnog poremećaja...

Merenje u psihologiji

- Merenje je dobro fundirano u domenu psihofizike i, naravno, merenja fizičkih varijabli poput brzine i snage
- Stavovi se obično teorijski definišu kao bipolarni kontinuumi, pa se njihovo merenje smatra kvantitativnim
 - Česti problemi su sa neutralnim i ekstremnim stavovima. Uzmimo stavku: „Deterdžent 'Sila pranja' podjednako je dobar kao i svi ostali deterdženti”, sa odgovorima ++, +, +—, —, — —. Primer ekstremne stavke bi bio: „Najbolje bi bilo da neko sve silovatelje pobije”.

Merenje u psihologiji

- Inteligencija je prilično dobro mernoteorijski fundirana, kao i druge sposobnosti, podobnosti i postignuća (znanja i veštine)
- Njihovo merenje se zasniva na broju rešenih zadataka ili eventualno brzini rešavanja

Merenje u psihologiji

- Konstrukt znanja je i dalje psihološki diskutabilan
- Ako se gleda kao na učenje, za to postoje krive učenja i krive zaboravljanja
- Ako se gleda kao memorija, tu postoje sećanje, prisećanje, prepoznavanje i ponovno učenje
- Međutim, to nije dovoljno jer želimo da znamo da li djeca znaju rijeke i planine, da li studenti razumiju pouzdanost i valjanost itd.

Merenje u psihologiji

- Izgleda da se koristi operacionalna definicija znanja: student ima onoliko znanja koliko riješi zadataka u testu znanja
- Iako nemamo univerzalnu definiciju znanja, pošto se u mjerenje znanja ulažu velika sredstva, ono funkcionije

Merenje u psihologiji

- Teorija crta je od početka psihometrijski zasnovana i koriste se pitanja u dihotomnom ili politomnom ordinalnom formatu da se odredi koliko je neko npr. intro- ili ekstravertan
- U pogledu ostalih teorija ličnosti, recimo psihodinamske, naponi da se kvantitativno operacionalizuju psihodinamski konstrukti postoje odavno, pa i kod nas
 - Freud nije imao u vidu kvantitativnost pri koncipiranju, recimo, mehanizama odbrane ili faza psihoseksualnog razvoja. Zato šepamo sa merenjem tih osobina.

Merenje u psihologiji

- U socijalnoj psihologiji, pored pomenutih stavova, imamo analizu socijalnih mreža (sociometriju) kao zanimljiv mjerni model grupne dinamike, kao i skalu socijalne distance

Merenje u psihologiji

- U oblasti emocija i motiva nisu razvijeni zadovoljavajući merni modeli, zbog prirode tih osobina
- Međutim, postoje mogućnosti da se to unapredi
- Uzmimo čuveno Gallupovo pitanje „Postoji li neko na vašem radnom mestu koga biste mogli nazvati najboljim prijateljem?“, koje je uvršteno u upitnik Q¹² kao dobar indikator zadovoljstva poslom
- Kao što rekosmo, od nauke zavisi da li će postojati dobro merenje. Do psihologa je da li će i kako će meriti psihičke osobine.

MISTICIZAM

Šta je nenaučno?

1. Zdrav razum
2. Mitska ili „divlja“ misao
3. Misticismizam i magijska misao
4. Nesvesna kognicija, implicitno mišljenje, Sistem 1...

Šta je naučno?

- To nisu stvarni antipodi naučnog mišljenja, mogu biti veoma korisni za generisanje hipoteza, ali naučni metod počiva na „pitomoj“ misli
- Naučna misao je „pitoma misao“ jer je pripitomljena (dresirana, obuzdana, podjarmljena, [slajd](#)):
 - logikom,
 - racionalnošću,
 - objektivnošću,
 - nepristrasnošću
 - skromnošću i sumnjom (jer svako ima „čmar i mišljenje“, ali relevantno može biti samo mišljenje koje je „podjarmljeno“)
- ... i veoma je naporna za izvođenje

Misticizam

- Definicije misticizma se razlikuju i obično ga povezuju sa religijama
- Mistici veruju u postojanje nekog vrhovnog entiteta: bića, istine ili suštine
- taj vrhovni entitet utiče na sve i povezuje sve
- Taj apstraktni, zamišljeni entitet se može dostići, ako uopšte može, samo kroz kontemplaciju, meditaciju, prosvetljenje i proniknuće, tj. **uranjajući u vlastiti unutrašnji život**

Misticizam

- Razmišljanje, pogotovo naučna analiza, samo ometa to putovanje ka vrhovnoj istini
- Misticizam nikako ne podrazumijeva empirijski pristup i prikupljanje podataka, statističku obradu i testiranje naučnih hipoteza na osnovu podataka

Misticizam i mitsko mišljenje

- Misticizam se u priličnoj meri poklapa sa onim što se u filozofiji i etnologiji naziva mitsko mišljenje
- Osim što mitska misao obično završava nekim mitom a
- misticizam ne podrazumeva neki određeni mit
- Filozofi upozoravaju da mitsko mišljenje nije rezervisano samo za „divljake“ iz davnih vremena, nego je prisutno hic et nunc
- To treba uzeti u obzir kada se razmišlja o misticizmu

Misticizam i magijsko mišljenje

- Magijsko mišljenje, poznato iz etnologije i psihijatrije, takođe nije rezervisano za primitivne kulture, decu i mentalno obolele
- Magijsko mišljenje se oslanja na to da iza svega stoje živa bića i duše (animizam), koja su pri tome nalik nama (antropomorfizam)
- Te spoljne sile su natprirodne i **uzrok** su raznih stvari koje nam se dešavaju

Misticizam i magijsko mišljenje

- Te natprirodne sile krivimo za posledice kada na nas „bace čini“ ili kada nam se pred vrata stave zamotuljci od vrpce, trave, odeće ili kose
- Srećom pa imamo snažnu odbranu protiv takvih sila: kucamo u drvo, pomerimo se sa mesta, ne sedimo na ćošku, bežimo od crne mačke, ne razbijamo ogledalo, ne bacamo sečene nokte, izbegavamo petak 13. ...
- Magijskog mišljenja, kao i misticizma, ima kod svakoga od nas i potreban je trud da se obuzda

Misticizam

- Mistici **uživaju** u tajnama, u svemu što je **neizrecivo, neobjašnjivo i neshvatljivo** i više vole ono što se ne zna od onoga što se zna
- Vole da čitaju o skrivenim vezama među ljudima i pojavama, pogotovo ako se u njima oseća miris tajne, zabranjenog, nepoznatog
- Vole da podlegnu logičkoj grešci: neobjašnjeno znači neobjašnjivo, nepoznato znači nesaznatljivo...

Misticizam

- Mistici veruju da je sve oko nas povezano i puno tajni, ali postoji tamo negde nešto što sve stvari namešta i objašnjava
- Veruju u mitove, ezoteriju, kvantno sprežanje i sve slične teorije koje upućuju na opštu, sinkretičnu povezanost koja upućuje na neku krajnju instancu
- Misticizam voli klišee i stare mudrosti, a ne voli radoznalost, pa sve novo uklapa u staro

Misticizam

- Mistici imaju, veruju da su imali ili bi voleli da imaju neizrecive doživljaje u kojima osećaju jedinstvo sa vrhovnom istinom
- Postoje nalazi da su ti mistični doživljaji urođeni
 - spasenja, prosvetljenja, kontemplacije, nirvane
- Svi možemo imati takva preplavljajuća iskustva kad se suočimo sa ogromnom moći prirode i našom malenkošću
 - sa morem ili zvezdanim nebom, sa piramidama..., a da nismo mistici

Misticizam

- Za crtu misticizma nije presudno da li je osoba imala ekstatična iskustva susreta sa višim silama – ona ionako možda ne spadaju u misticizam, ili spadaju u kliniku ili u religiju ako su religiozne prirode
- Nama je bitno da li osoba veruje da je to glavni put ili preduslov saznanja

Misticizam

- Veruju u transcendentnu dušu, reinkarnaciju, holizam
- Misticizam je verovanje u horoskop, bioritmove, teorije zavere, alhemiju, vidovnjaštvo, gatanje, spiritističke medijume, gledanje u kafu, rituale, narodne običaje, mitove, legende, poslovice...
- Mistici su osobe koje će rado učestvovati u spiritualnim sektama i udruženjima

Misticizam

- Mistici i oni skloni magijskom mišljenju vole istočnjačke religije i kultove: reinkarnaciju, karmu, zagrobni život i ostale arabeske
 - Jedno vreme je na Zapadu, pa onda i kod nas, vladala prava pomama za zen budizmom
- Sve što je antinaučno, njima je privlačno, odnosno ono što dovodi u pitanje dosadašnja naučna saznanja
- Jedna od parola im je: $2+2$ nisu uvek 4
- Nauka se naziva starom i prevaziđenom, a umesto nje se predlaže magija zasoljena naučnom terminologijom

Misticizam

- Što se tiče religije, ona je složena psihološka, socijalna, politička, ekonomska, osvajačka... pojava
- Takođe, religije i njihove sekte se razlikuju međusobno, a i menjaju se vremenom
- Ipak, gledano psihološki, religija počiva na mističnim i magijskim temeljima

Misticizam

- Nama je prvenstveno zanimljiv zbog odnosa prema znanju i saznanju
- Mistici se oslanjaju na intuitivni kognitivni stil (Sistem 1) koji je kompatibilan sa metafizičkom, a ne naučnom metodom
- Mistici su ljudi koji vole tajne i više sile: **tajne veze** među stvarima, sve je povezano pa i ono nespojivo, svet je sinkretičan a objedinjuju ga tajne više sile

Misticizam

- Ima ga sve više, u svetu uopšte i u psihologiji (ili ga više primećujemo)
- Psihologija privlači mistične ljude
- Misticizam je vrlo prisutan kada se raspravlja o svesti, o duši, o subjektivnom, snovima, IBS, mentalnim poremećajima... ali osim mističnih tumačenja, misticizam zasada nije odgonetnuo te pojave

Misticizam

- Mistici su dualisti (ili idealistički) monisti zato što veruju da je ljudsko iskustvo, odnosno subjektivni doživljaj zasebna vrsta supstance
- Ja lično prihvatom da postoji „eksplanatorni jaz“ kad zračenje sa talasnom dužinom od 570–590 nm (oko 516 THz) vidimo kao žuto, pa se upitamo: šta je to žuto?
- Teško je to objasniti, ali svi ćemo reći da je žuto žuto, jaje je žuto, sunce je žuto, suncokret je žut

Misticizam

- Psihologija možda ne zna šta je oset žutila, ali zna da ga svi imamo – postoji intersubjektivna saglasnost o subjektivnom doživljaju
- Pošto su naša čula stvarana hiljadama godina i prošla prirodnu selekciju, možemo im verovati – ona ne greše
- Proverena su u praksi, a praksa je preduslov razvoja čoveka i društva (Marks)
- Ergo, praktičnu proveru su prošli i subjektivni doživljaji, kao i njihova introspekcija i **iskazivanje kroz jezik**
- To je dovoljan temelj za naučno, empirijsko izučavanje svesti

Misticizam

- Da li misticizam zasluži da se uvrsti u modele ličnosti kao zaseban faktor?
 - Ili kao faseta nekog postojećeg
 - Ili kao zasebna osobina – crta
- Znamo za autoritarnost, emocionalnu inteligenciju, mračne trijade i tetrade, tip A – tip B, jak CNS – slab CNS i druge osobine ličnosti koje su zasebne i ne nalaze se u velikim modelima crta

Misticizam

- Psihologija ličnosti neke od karakteristika misticizma prepoznaje, ali su uklopljeni u druge faktore
 - otvorenost ka iskustvu, apsorpcija
 - Međutim, otvorenost ka iskustvu se ne uklapa sa verovanjem u mitove i legende
- Trebalo bi imenovati suprotan pol tog faktora (npr. realizam)
 - Filozofi mitsku ili divlju misao suprotstavljaju „pitomoj“ misli, koja je „ukroćena“ naukom, logikom, empirijom ([slajd](#))

Sugestija

- Na prethodnim slajdovima je predstavljen konstrukt misticizma, sastavljen od pretpostavki i zapažanja i teorije
- Sada je čitalac slobodan da smisli **indikatore** konstrukta misticizma, koji bi se mogli pretočiti u upitnička pitanja
- Upitnik sastavljen od takvih stavki bi, naravno, morao proći psihometrijsku evaluaciju
- Nakon toga, upitnik bismo mogli koristiti kao meru konstrukta, a njegov rezultat, psihološka varijabla, mogla bi poslužiti u istraživanjima, praksi kao i u proveru samog konstrukta

Č – Ž I Č - M

Razlike Čovek-Životinja i Čovek-Mašina

- Stara je debata o razlici Č i Ž, a sad se pojavila i nova: razlika Č i M
- U odnosu na životinje imamo svega više: PFK-a, jezika (govornog i pisanog), društva, naoružanja itd.
- Možda se može primeniti stari Hegelov (i Marksov) dijalektički zakon prelaska kvantiteta u kvalitet
- U svakom slučaju zanimljiva glavolomka

Čovjek – životinja

- Lamarck je mislio da je evolucija progresivna i da je njen cilj stvaranje superbića
- Kad bi bilo tako (a nije), bilo bi prirodno da je sve što mi imamo naprednije od onoga što imaju životinje, pošto smo kasnije nastali
- Međutim, svako ko je u stanju da prenese svoje gene na sledeću generaciju je dobrodošao, *od virusa do čoveka* – setimo se da nas maleni virus može pobediti i ubiti

Čovjek – životinja

- Uprkos razlika, mi imamo intuicije o tome šta se dešava životinjama u glavi, posebno sisarima, posebno primatima
- Oni se i ponašaju slično nama: boje se, besne, raduju, uživaju, zagledaju se, odazovu se, gledaju nas u oči...
- Glavni problem s njima je što ne razgovaraju, pa nam nije dostupna njihova introspekcija, ako je imaju

Razlike Čovek-Mašina

- Što se tiče mašina, one **nisu** same nastale i prošle kroz evoluciju odnosno prirodno odabiranje
- Računari **nisu** biološki organizmi, sve u njima smo mi napravili, do zadnjeg tranzistora i do zadnjeg bita
- Iza razvoja Č stoje žudnja i strahovi, s jedne strane, a pamet i otkrivalaštvo s druge

Razlike Čovek-Mašina

- Treba uzeti u obzir gledište Vigotskog
- Kroz razvoj civilizacije i tehnologije (recimo grnčarije) pratimo razvoj čovečanstva
- VI odražava naš stepen razvoja i naš društveni trenutak, naše žudnje, strahove, pamet i otkrivalaštvo
- U VI smo ugradili naše potrebe i mogućnosti, baš kao i antički narodi u amfore

Razlike Čovek-Mašina

- Analogno grnčariji, izučavanje VI će možda, jednog dana, služiti za analiziranje čoveka koji ju je napravio
- Međutim, svako dostignuće, saznanje, alatka... menja i menjaće nas – individualno i društveno
- Tako će i VI

Razlike Čovek-Mašina

- Sledeća važna razlika je što ne možemo definisati individualne razlike (IR) u domenu mašina
- Načelno, računari su determinističke mašine. Ako proizvode neke slučajne ishode onda je to „po projektu“, napravljeni su da to rade.
- IR u biologiji (posebno čoveka), u svakoj osobini i ponašanju su nužne i to je prvi i osnovni naučni zakon u naukama o ponašanju
- Bez IR i njihove analize ne bi postojala diferencijalna psihologija (ali jednim delom ni eksperimentalna, kauzalna), niti podela posla u društvu, niti hijerarhija...

Razlike Čovek-Mašina

- Kad sam pisao diplomski smatralo se da je igranje šaha konačan kriterijum inteligencije mašine
- Kad nauče da igraju šah, mašine će ovladati svetom
- Prošlo je par godina i pojavio se program za šah na ZX Spectrumu, koji je mogao pobediti većinu ljudi
- Ispostavilo se da je šah bio lak za računare

Razlike Čovek-Mašina

- Onda je postavljen sledeći vrhovni kriterijum: govor
- Od Turinga se smatralo da kad računari nauče da govore, ovladaće svetom
- Sad smo napravili „velike jezičke modele“, „modele temelje“ i „generativnu inteligenciju“ sa kojom možete da ćaskate
- Ispostavilo se da je govor (prvo pisani pa usmeni) lak za računare
- Šta ćemo sad?!

Svest: čovjek – mašina

- Sa životinjama imamo intuiciju njihovog ponašanja, ali one ne govore
- Sa velikim jezičkim modelom možete razgovarati čitavu večer - kao da ta prepreka svesti ne postoji
- Međutim, šta bi bila refleksivna samosvest kod VI?
 - Da li pate, da li se boje, brinu za budućnost, da li su nežni...
- Problem: javnost može početi da misli da VI ima svest
- Ljudi koji će ćaskati sa VI će možda zaključiti da mašina oseća i misli
 - Biće osnovano društvo prijatelja GPT, koje će braniti da se gasi računari jer tako ubijamo GPT, a iz liberalnih krugova će doći stav da naziv „veštačka” nije PK (politički korektna)

Svest: čovjek – mašina

- Programeri VI dozvoljavaju da vještačka inteligencija može perfektно imitirati svjesnost, **ali je ne može imati**
- dobar GPT je već pročitao nauku o svesti
- Nije mu nikakav problem da simulira lutanje misli, da prede povremeno, da se žali na svoj život i sl.
- On već zna kako čovek odgovara na razne testove, pa i na test svesnosti
- Međutim, to su sve kerefeke, on nema svijest jer je napravljen i nije prošao prirodno odabiranje

DRUŠTVENO BIĆE I NASLEĐE

Društveno biće

- Mi smo esencijalno društvena bića
- Društvo je osnovna mera naših ciljeva i našeg postignuća
- Mnogi vide osnovnu razliku Č-Ž u govoru
- A govor je besmislen van ljudskog društva, kao što je ljudsko društvo, kakvog ga znamo, nezamislivo bez govora

Društvo

- Društvo nije idiličan teren na kome igraju vile
- Društvo nije starije od biologije, čovek kroz društvo nije izgubio biološku suštinu
- Otimanje tuđeg, odbrana vlastitog, nadmetanje i obmanjivanje su standardan biološki repertoar koji se kod čoveka odvija u društvu
- Neki misle da nam za plivanje u socijalnim vodama treba posebna vrsta inteligencije: **makijavelistička inteligencija**

Društvo

- Iako ima mnogo neprijateljstva u međuljudskim odnosima, sklon sam da verujem da upravo tako mora biti
- Treba znati da je stopa letalnog nasilja u zadnjih 100 godina 1,33%. Toliko osoba smrtno strada od tuđe ruke.
- Kod primata na svakih 50 jedinki, jedna bude ubijena od strane ostalih (2%)
- Dakle, kod nas je ta stopa značajno manja
- U II sv. ratu je svega 15% vojnika pucalo na neprijatelja kada je moglo pucati, a u Vijetnamu svega 30%

Društvo

- Mi nismo neka krvožedna vrsta – **naprotiv**
- Nadmećemo se jer je to odlika života, inače ne bi postojala evolucija
- Nadmećemo se indirektno, direktno, a često i fizički, putem nasilja
- Sve što postoji, barem malim delom je nasledno, što znači da je probrano tokom prirodne selekcije, ili nije eliminisano
- Osim što smo druželjubivi, mi smo i neuništivi optimisti
 - Studenti, ma koliko izjavljuju da su pitanja na ispitu bila teška, uvek misle da će na ispitu dobiti jednu ocenu više

Mem

- Dawkins je predložio pojam mema
- Sa razlogom, jer čovekova bitna značajka su ideje
- Mem je informacija, odnosno ideja koja skače iz glave u glavu, sa generacije na generaciju i u tom smislu, ponaša se isto kao gen – mem je replikator

Mem

- Mem može sadržavati biološki aspekt (rezonira sa neki mozgovima), pa poseduje sva svojstva potrebna da bi se na njemu odvijala prirodna selekcija i da bi čovek evoluirao
- Priroda je scena na kojoj se odvija prirodna selekcija gena, a kultura je scena na kojoj se odvija selekcija mema
- mem je sličan nekim drugim konstruktima, recimo Jungovom arhetipu
- Mogu postojati kompleksi mema
- Neki memi mogu imati *borbeni karakter...*

Društvo smo mi

- Treba se setiti konkvistadora Korteza koji je nekom prilikom komentarisao da razume Asteke
- To je vrlo neobično. Korteza nije bio poznat kao antropolog ali je on čitao astečko društvo jednako dobro kao špansko.
- Asteci su imali vođe, institucije, vojsku, škole, nauku, popove, poljoprivredu i sve ostalo
- Uprkos tome što je Korteza i Moktezumu delilo nekih 15.000 godina

Društvo smo mi

- Toliko je otprilike prošlo otkad su jedni naši preci, izašavši iz Afrike pružili ruku jedni drugima i razišli se: jedni na zapad, u Evropu, drugi na istok u Aziju, Severnu pa Južnu Ameriku
- Ukratko, gde god dođemo mi napravimo podjednaku državu
- Ergo: država i društvo odražavaju naše gene
- Nije društvo neki nezavisni, nametnuti entitet – to smo mi

Psihologija ili sociologija

- Oni koji smatraju da psihičke osobine i ponašanje treba tumačiti kroz društvo bave se nečim što mi ne znamo – društvo je tema sociologije, ekonomije, prava i takvih nauka
- Mi psiholozi najbolje da se držimo psihičkih varijabli

Psihologija ili genetika

- Tačno je da nema psihičkog svojstva koje barem delimično nije određeno genima
- Naše društvo je takođe određeno genima
- Da li je genetika ta koja će odgovoriti na psihološka pitanja?

Psihologija ili genetika

- Nedostajuća naslednost je i dalje visoka, što znači da za mnoge fenotipske osobine, iako znamo da su nasleđene, ne znamo genetsku osnovu
- Takođe, veoma je dug put od gena do ponašanja
- Ako me pitate ko će pre dati konačno objašnjenje ponašanja i psihičkih osobina, molekularna biologija ili psihologija, teško mi je da se odlučim
- Uostalom, biologija, opšta i molekularna, ima svoja neodgovorena pitanja, npr.:
 - Kako protiče abiogeneza, odnosno kako je nastala proto-ćelija i da li je Virchow imao pravo kada je rekao: „Omnis cellula e cellula”

OPONENTSKI PROCESI

Koji su?

1. Ekscitacija i inhibicija	8. Kompenzacioni odgovori su oponentski procesi
2. Simpatički i parasimpatički autonomni nervni sistem	9. Solomonova oponentska teorija motivacije (i emocija)
3. Ekscitacijske i inhibicijske sinapse	10. Apterova teorija reverzije
4. Dejstvo neurotransmitera generalno, posebno dopamina i serotonina	11. Dvoprocenke teorije kognicije, nisu baš oponentske, ali liče
5. Oponentski procesi viđenja boja, posebno oponentski neuroni za boju	12. Grayeva teorija ličnosti sa sistemima BIS, FFFS i BAS
6. Oponentska teorija spavanja	13. Sistem „napadni ili pobegni”
7. Agonisti i anagonisti	14. Prijatne i neprijatne emocije...

Koji su?

- Ekscitaciju i inhibiciju je na velika vrata uveo Pavlov, koji je kasnije bio sklon da pomoću ovih procesa osim učenja tumači i druge mentalne pojave
- Svuda u mozgu, osećanjima i ponašanju vidimo postojanje pobude i kočenja

Zašto postoje?

- Možemo razmišljati o tome
- Nervno tkivo jeste napravljeno da prenosi signale po principu „sve ili ništa” – digitalni, diskretni princip
- Još važnije je što smo svet sveli na 2 oponentska stanja: nagradu i kaznu
- Pošto je svet takav, oponentski, onda da bismo mu se prilagodili, morali smo imati mozak koji podržava i olakšava oponentske strukture i ponašanje...

Kompetitivni i kooperativni

- Postoje brojna iskustva i nalazi da oponentski procesi nisu slepo suprotstavljeni
- Oponentski sistemi mozga sarađuju kada je cilj opšte dobro organizma
 - Na primer, iako digitalan, NS sadrži i analogni (kontinualni) princip sumacije u aksonskom brežuljku
 - Dopaminergički i serotonergički sistem kolaboriraju kada su signali iz okoline protivrečni...
- Ukratko, čini se da bi celokupni naši motivi i afekti mogli počivati na oponentskom principu

Umjesto zaključka

- Svako od nas doživljava bujicu starih i novih saznanja i nalaza, posebno sa neuronaučne strane
- Može se desiti da od drveća ne vidimo šumu
- Oponentski procesi su jedan od takvih jednostavnih temelja na kome počiva moždana i psihološka mehanika
- Temelje možemo naći u filozofiji, od antičkih vremena do danas, posebno u dijalektici: teza, antiteza i sinteza
- Savremeni neurobiološki nalazi ukazuju na postojanje molekularnih oponentskih procesa neurotransmitera i neuromodulatora
- Dakle, od pro– i anti– dejstva neurotrofnog moždanog faktora (BDNF) do poetske tenzije između misli i osećanja
- „Jedinstvo suprotnosti“, na tome počivamo, rekli bismo

NAUKA I DRUŠTVO

Naučna produkcija

- Naučna publicistika stalno raste
- Cinici bi rekli da se ona razvija brže od nauke
- Davno je sročeno načelo „publish or perish“
- Živote naučnika i nastavnika danas određuje broj objavljenih radova
- Ne samo to, potrebna je i citiranost

Naučna produkcija

- Kada sam ja upisao, mogućnost objavljivanja naučnih radova nije bila velika
- Postojao je časopis Psihologija, kao i par drugih časopisa koji su objavljivali psihološke teme
- citiranost se nije mogla koristiti jer nisu postojale tehničke mogućnosti
- Danas oblast metrike naučne produkcije neodoljivo podseća na takmičenje za mis i estradu generalno
- U to takmičenje se uključuju svi, od naučnih časopisa i urednika do samih autora
- Postoje autori koji su „zvezde“ i koji mnogo zarađuju držeći predavanja po svetu

Naučna produkcija

- U društvenim naukama vlada prilično nezadovoljstvo tom situacijom (u prirodnim i tehničkim naukama i medicini manje)
- Nažalost, nije predložena neka plauzibilna alternativa
- Svi su svesni da moraju postojati neki kriterijumi uređivanja odnosa u armiji istraživača, ali nije ih lako pronaći
- Ovakvo rešenje, sa bodovanjem, koeficijentima i faktorima je u duhu modernog vremena, koje je vrlo birokratizovano
- Jer nauka je društvena delatnost

Naučna produkcija

- Društvene nauke su u celini, pa i psihologija, u raljama „političke korektnosti (PK)“, visokih etičkih zahteva, tolerancije i nezameranja
- Etici istraživanja i jednakosti se, čini se, posvećuje veća pažnja od otkrivanja istine
- Bez obzira, ne smanjuje se pojava da se veličine efekta u objavljenim istraživanjima ne potvrđuju i vremenom su sve manje, kao i broj falsifikata, plagijata, lažnih citata, povlačenja radova i drugih neželjenih pojava
- Jer nauka je društvena delatnost

Naučna produkcija

- Kad sam bio gimnazijalac imali smo predmet „psihologija sa logikom“
- Na drugim mestima je psihologija bila povezana sa pedagogijom (i andragogijom)
- Ko je to tako povezao, ne znam
- Danas se psihologija tretira kao samostalna naučna disciplina

Naučna produkcija

- Među naučnim časopisima koji pripadaju društvenim naukama (psihologija, sociologija, etnologija, arheologija, ekonomija, geografija, lingvistika, menadžment, komunikologija, kulturologija i političke nauke), preko 16% su psihološki
- Pri tome, psihološke teme se objavljuju u mnogim drugim časopisima i oblastima: genetici, menadžmentu, marketingu, pedagogiji, kineziologiji...
- Faktor uticajnosti psiholoških časopisa je nešto veći od prosjeka za društvene nauke
 - Naravno, čitava društvena naučna produkcija, pa i psihološka, minijature su prema produkciji u medicini, prirodnim ili tehničkim naukama

Defanziva

- Psiholozi su poznati po tome što sve istražuju, između ostalog „svi kažu“ ili „svi znaju“ istine
- To ih je vodilo u javne WC-e, u studentske sobe, obdaništa, staračke domove, navijačke vozove, noćne klubove, ulice, šetališta i na mnoga druga mjesta
- Primjeri: Eysenck i ključevi, žena zatrudni odmah nakon što usvoji dijete, naknadna pamet, djelotvornost molitvi, sujevjerni eksperiment, „na vrh jezika“, sloboda izbora, suprotnosti se privlače, od genija do ludaka jedan je korak, kriza srednjeg doba...

Defanziva

- Nažalost, danas su naši psiholozi kao istraživači, počev od studentskih edukativnih istraživanja, prilično defanzivni
- Nema **terenskih** istraživanja i izbjegavaju se **osjetljive teme**
 - Nikome danas ne pada na pamet da se sakrije ispod kreveta u studentskoj sobi i posmatra i bilježi
- Kad sam bio mlad, bila su česta istraživanja, pa i studentska, o osobinama studenata raznih fakulteta
- Psiholozi su bivali pametniji od većine, ali su u to vrijeme najpametniji bili fizičari i matematičari

Defanziva

- Za ovu defanzivu moraju postojati razlozi
- Jedan mogući razlog je pomenuti prelaz od peripatetika ka profesionalcima
 - Sada je psihologija kao nauka institucionalizovana, postoje brojne teorijske perspektive, empirijske provjere, recenzenti i mentori...
- Drugi mogući razlog je savremeno liberalno insistiranje na PK jeziku, na toleranciji i ravnopravnosti – prije nego na znanju i istini

Defanziva

- Neki bi rekli da je to sporedno, a glavno je to što nema finansiranja
- Zamislite da kao student otkrijete zanimljivu hipotezu, predočite je svojim nastavnicima i ako vas podrže, tražite da vam finansiraju:
 - Terensko istraživanje
 - Putovanje na neke daleke destinacije
 - Nabavku laboratorijskih uređaja...
- a ako nemaju, da finansiraju barem osnovne troškove istraživanja u lokalu
- Ta čudna mogućnost finansiranja se čini kao magija svim istraživačima. Ovdje zapravo nikad nije postojala.

Defanziva

- Ali, zamislite tu mogućnost...
- da li bi se našli ofanzivni istraživači koji bi tu pogodnost iskoristili?
- Ipak, možda bi sve trebalo početi sa ofanzivnim istraživačima koji će prvo stvoriti društvo u kome je to moguće

Psihologija je zakonski regulisana

- U razvijenim državama stimulišu se društvena istraživanja u oblasti obrazovanja, socijalne politike, kriminala, zdravlja ili patologije, gdje postoje nadležne državne institucije, budžeti, nadzor i komisije
- Osim toga, psihologija je značajnim dijelom regulisana zakonima i pravilnicima
 - u školi, saobraćaju, zdravstvenim ustanovama, preduzećima, zapošljavanju, sudovima, ministarstvima...
- To nam nameće obaveze i uskraćuje pravo na slobodnolebdeće ekskurzije mistične i antinaučne vrste
 - Možemo i to, ali tek kad naučimo ono što smo obavezni
- Možda neko ne voli da mu se na taj način uskraćuje sloboda, ali društvena regulacija čini nauku ozbiljnom

KVALITATIVNA PSIHOLOGIJA

Kvalitativna psihologija

- Nekako malo po malo, niotkuda, barem što se tiče mene, na našoj psihologiji su počeli da se pišu radovi sa „kvalitativnom metodologijom“
- Savremena ψ -logija je počela „kvantitativnim imperativom“ Fechnera, Thurstonea, Spearmana i brojnih drugih
- Ukratko, hipoteze mogu biti svakojake, recimo spekulativne, ali se podrazumijeva da moraju biti testirane empirijski:
 - podaci da budu kvantitativni i
 - da se podvrgnu kvantitativnoj analizi, prvenstveno statističkoj

Kvan-kval debata

- Šira kvan-kval debata u okviru humanističkih, društvenih i bihejvioralnih nauka traje od polovine XX vijeka (okvirno)
- Ne mogavši je razriješiti, mnogi autori su počeli vjerovati da se podjela razriješila sama i da su se animoziteti stižali
- Međutim, nisu
- Niti će se stižati, po mom uvjerenju
- Postoje **ljudi brojeva** i **ljudi riječi**, logičko-naučni i narativni... i oni će kao takvi ostati
 - Recimo, psihologiju su sa mnom upisali ljudi koji su kasnije otišli na umjetnost, pozorište ili sl. Oni od psihologije očekuju inspiraciju. Valjda.

Kvalitativna psihologija

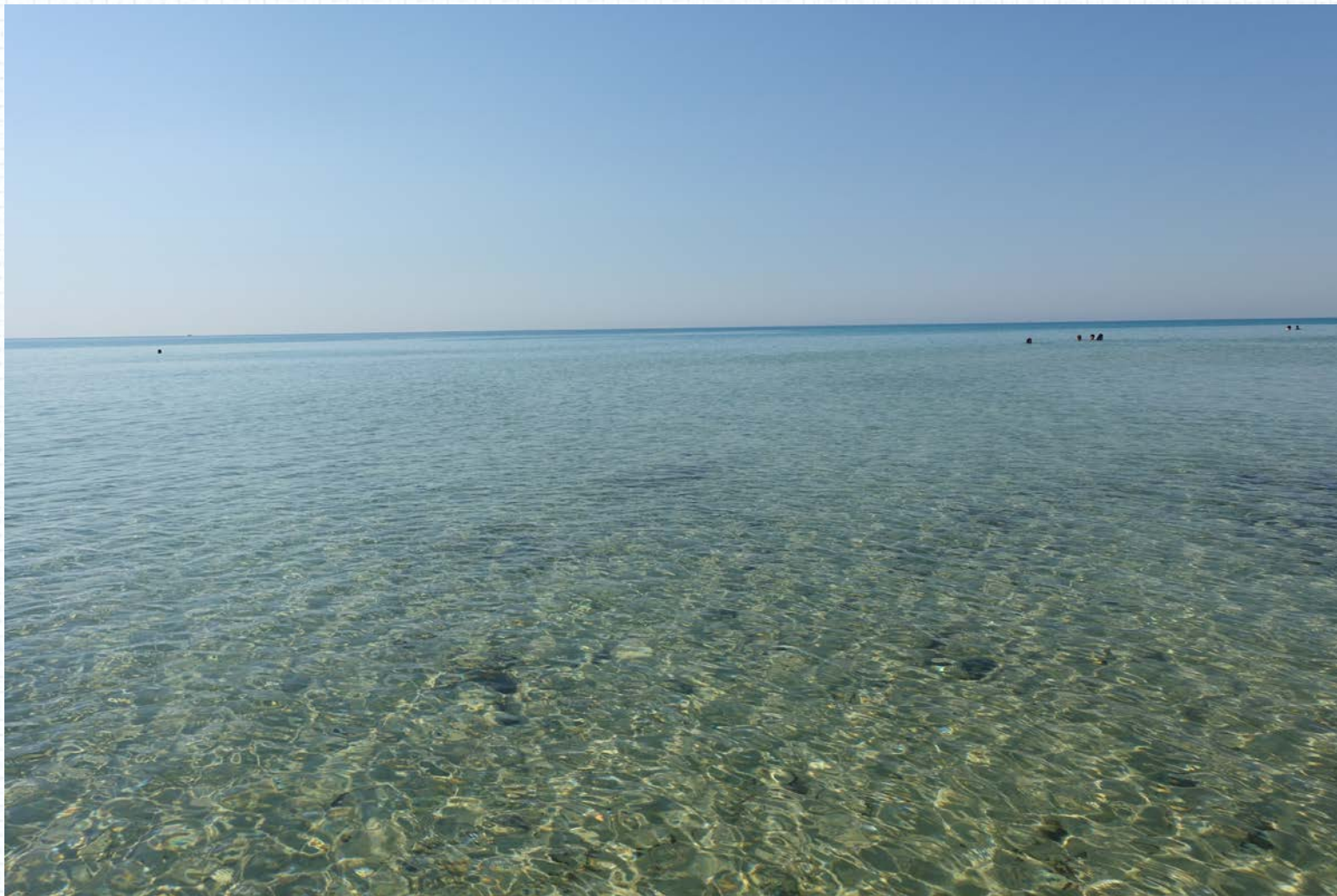
- Što se tiče visokog školstva i nauke, osnovni problem je što „sito“ za kvalitativna istraživanja ne smije biti propusnije nego za kvantitativna – da se ona obavljaju sa manje truda i da je ocjenjivanje manje rigorozno
- Psihologija mora ostati empirijska, metodološki stroga, objektivna, provjerljiva, opovrgljiva, ponovljiva...
- Jer smatranjima nećemo sačuvati svoj društveni položaj (slajd „Psihologija je zakonski regulisana“)
- Jednostavno, znaćemo da je počeo sumrak psihologije kada vidimo da se odobravaju eseji za diplomske, mastere, doktorate. . .

NEOBRAĐENE TEME

Neobrađene teme

- Ima ih dosta
- smeh i smešno, homoseksualizam, socijalni stavovi, teorije zavere, vaspitanje kažnjavanjem, digitalno i medijsko nasilje, predstavljanje psihologije u javnosti, GWAS...
- O svima njima stalno razmišljam i preispitujem da li i koliko mogu uticati na ovaj moj opšti pogled na psihologiju
- Da li „nova” psihologija iskušava ovaj moj pogled
 - Da li u „staroj” psihologiji postoji nešto što mi je promaklo
- Neobrađene teme su izložene u „Uvodu”, neke detaljnije, a neke lapidarno – nisu izgubljene

KRAJ

Mediteran, Hammamet, avg 2026.